

LATİN AMERİKA ASKERİ DARBELERİ: NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ETKİLERİ

Mehmet ÖZKAN*

Öz

Trajedilerin ve insan hakları ihlallerinin yoğun yaşandığı uzun geçmişe sahip darbeler tarihi; Latin Amerika'da 1980'lerin ikinci yarısından itibaren dünya siyasetinde başlayan demokratikleşmenin üçüncü dalgasıyla beraber değişmiş ve kıtadaki ülkelerin çoğu otokratik rejimlerden demokratik bir siyasal sisteme geçmeye başlamıştır. Bu dönemde askerî darbelerin artık tarihte kaldığına dair değerlendirmeler yapılırsa da askerî müdahale gerçeği kıta için hiçbir zaman ihtimal dışı kalmamış olup, 2002 yılında Venezuela ile başlayan yeni darbeler dönemi kıtada en son 2019 yılında yaşanan Bolivya darbesiyle halen varlığını devam ettirmektedir. Latin Amerika darbeler tarihi kıta siyasetinin bugününü anlamak için son derece önemli olduğundan yola çıkan bu makale Latin Amerika'daki darbeler tarihini makro bir çerçeveden analiz etmekte ve darbe gerçeğinin değişen doğasının izini geçmişten günümüze kadar sürmektedir. Bu amaçla, ilk olarak, askerî darbelerin kısa bir çerçevesi çizilmiş; sonrasında ise sebepleri ve dış etkenleri üzerinde durulmuştur. Yirminci ve yirmi birinci yüzyıldaki askerî darbelerin hangi açılardan şekil değiştirdiğinden hareketle, gelecekte kıtada olabilecek askerî darbelerle alakalı bir perspektif sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Darbeler, Latin Amerika, Sivil-Asker İlişkileri, Güvenlik, Siyasal İstikrarsızlık.

MILITARY COUPS IN LATIN AMERICA: CAUSES, CONSEQUENCES AND EFFECTS

Abstract

The long history of coups in which tragedies and human rights violations were intense has changed with the third wave of democratization that started in world politics since the second half of the 1980s in Latin America and, most of the countries on the continent had begun to transition from autocratic regimes to a democratic political system. Although there are evaluations that military coups are now history

* Doç. Dr. Türkiye Maarif Vakfı ABD Direktörü, New York, ABD, metkan82@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5256-9790>.

Mehmet Özkan

in this period, the reality of military intervention has never been out of the question for the continent, and the period of new coups that started with Venezuela in 2002 still continues in the continent with the last Bolivian coup in 2019. Starting from the fact that the history of coups in Latin America is extremely important for understanding present-day continental politics, this article analyzes the history of coups in Latin America from a macro perspective and, traces the changing nature of the coup reality from past to present. For this purpose, firstly, a brief outline of military coups was drawn; Afterwards, its causes and external factors are emphasized. It is aimed to present a perspective on the military coups that may occur in the continent in the future, based on the aspects of the military coups in the twentieth and twenty-first centuries.

Keywords: *Coups, Latin America, Civil-Military Relations, Security, Political Instability.*

Giriş

Latin Amerika’da askerî darbeler o kadar sosyal ve siyasal hayatın parçasıdır ki hikâyesini, etkisini ve bıraktığı izleri yazmak hem çok kolay hem de hiç kolay değildir. Kolaydır çünkü askerî darbelerin bütün tarihi şekillendirdiği düşünülebilir; zordur çünkü darbelerin sıklığı kadar onun altında ezilen, öldürüleceğini ve işkencelere maruz kalacağını bilmesine rağmen mücadelesinden vazgeçmeyen ve ona karşı çıkan toplumsal kesimler de hep var olagelmıştır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın trajedilerin ve insan hakları ihlallerinin çok yoğun yaşandığı darbeler tarihi; Latin Amerika’da 1980’lerin ikinci yarısından itibaren dünya siyasetinde başlayan demokratikleşmenin üçüncü dalgasıyla beraber değişmiş ve kıtadaki ülkelerin çoğu otokratik rejimlerden demokratik bir siyasal sisteme geçmeye başlamıştır. Bu dönemde askerî darbelerin artık tarihte kaldığına dair değerlendirmeler yapanlar olsa da (Cruz ve Diamint, 1998) askerî darbe gerçeği kıta için hiçbir zaman ihtimal dışı kalmamış olup, 2002 yılında Venezuela ile başlayan yeni darbeler dönemi kıtada en son 2019 yılında yaşanan Bolivya darbesiyle halen varlığını devam ettirmektedir. Askerî darbeler dönemi kıtada muhtemelen bundan sonra da kapanmayacak sadece şekil ve içerik değiştirerek devam edecektir.

Latin Amerika ülkelerine bakıldığı zaman hem sosyo-ekonomik durumları hem de kurumsal yapıları açısından birbirlerine çok benzediği görülecektir. Başkanlık sistemi, iki yapılı parlamento, kısmi temsil sistemi ve siyasal istikrarsızlık hemen hemen bütün Latin Amerika ülkelerinin kurumsal ortak özelliğidir. Sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında kıtadaki ülkelerin hemen hepsinde gelir dağılımındaki bozukluk, az konsolide olmuş yani güçlkle ve yoğun krizlerle sürdürülen bir kapitalist sistem ekonomisi, işsizlik

oranın yüksekliği ve ekonominin çok dar bir kesim tarafından kontrol edilip yönetilmesi net bir şekilde gözlemlenebilir. Kıtada darbelerin yaygınlığı bu ortak noktaların doğal bir sonucu olmasa bile; sivil-asker ilişkilerini şekillendiren yapısal ve toplumsal öğelere işaret etmesi açısından önemlidir. Bu makale en temelde Fransızca ve İngilizce konuşan Guyana devletleri yanında Surinam ve Belize ile beraber İspanyolca ve Portekizce konuşan 24 ülkeden oluşan Latin Amerika devletlerinin darbe tarihlerini makro bir perspektiften ele almaktadır. Buradaki asıl amaç kıtada yaşanan askerî darbelerle üst perdeden bir yaklaşım geliştirmek ve kıtadaki başarılı ve başarısız darbe teşebbüslerini tarihi bir çerçeveye oturtmaktır. Bu çerçevede ilk olarak askerî darbelerin kısa bir çerçevesi anlatılacak; sonrasında ise sebepleri ve dış etkenleri üzerine mülhazalar olacaktır. Son bölümde yirminci ve yirmi birinci yüzyıldaki askerî darbelerin hangi açılardan şekil değiştirdiğinden hareketle, gelecekte kıtada olabilecek askerî darbelerle alakalı bir perspektif sunulacaktır.

1. Latin Amerika’da Darbelerin Kısa Tarihi

Latin Amerika’nın siyasal tarihi büyük oranda türbülanslı ve sorunlu bir alan olan sivil-asker ilişkisi üzerinden şekillenmiştir. 1900 yılından 2020 yılına kadar kıtada toplam 178 darbe teşebbüsü olmuş ve bunların 95 tanesi başarılı olmuştur. Bu durum hangi açılardan bakılırsa bakılsın çok ciddi bir sayı olup kıtadaki orduların siyasete ne kadar çok müdahil olduklarıyla alakalı yeteri kadar fikir vermektedir¹. Bağımsızlık savaşlarında orduların oynadığı rol orduyu kahraman bir konuma yerleştirmiş ve sonrasında ise ulus inşa sürecinde askerin rolü belirleyici olmuştur. Fakat işin ilginç tarafı, bağımsızlık savaşı sonrası Latin Amerika orduları çok ciddi ve uzun soluklu bir savaşa girmemişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda kendi aralarında komşularıyla sınırlı savaşlar olmuş olsa da yirminci yüzyılda bu durum daha da azalmıştır. Genel olarak bakıldığında yirminci yüzyılda ABD-Meksika savaşı (1846-1848); Paraguay ile üçlü ittifak denilen Arjantin, Brezilya ve Uruguay arasındaki savaşı (1865-1870); ve Şili, Peru ve Bolivya arasındaki Saltpeter Savaşı (1879-1883) dışında kıtada askerî çatışma yaşanmamıştır. Aynı şekilde yirminci yüzyılda kısa süreli olan Kolombiya-Peru (1932-1933), Ekvator-Peru (1941,1981 ve 1995) ve El Salvador ile Honduras arasında 1969 yılında yaşanan Futbol Savaşı gibi sınır çatışmaları dışında sadece devletler arası iki ciddi savaştan bahsedilebilir: Paraguay-Bolivya arasındaki Chaco Savaşı (1932-1935) ve Arjantin ve İngiltere arasındaki 1982 Falkland Adaları savaşı.

Tablo 1. Latin Amerika'daki Askerî Darbelerin Ülke ve Yılları (1900-2020)

Bolivya	1920, 1930, 1934, 1936, 1937, 1939, 1943, 1946, 1951, 1964, 1969, 1970, 1971, 1978, 1979(2), 1980, 1981, 1982, 2008, 2019
Paraguay	1902, 1904, 1905, 1908, 1911(2), 1912, 1921, 1936, 1937, 1940, 1948, 1949(3), 1954, 1989, 2012
Honduras	1903, 1907, 1911, 1919, 1924, 1954, 1956, 1957, 1963, 1972, 1975, 1978, 1980, 2009
Ekvator	1906, 1911(3), 1925, 1931, 1935, 1937, 1944, 1947(2), 1961, 1963, 1972, 2000(2), 2010
Guatemala	1921, 1926, 1930, 1931, 1944(2), 1954, 1957, 1963, 1982, 1983
Peru	1914, 1919, 1930(2), 1931, 1933, 1948, 1962(2), 1968, 1975
Dominik Cum.	1902, 1903(2), 1906, 1911, 1915, 1930, 1963(2), 1965(2)
Arjantin	1930, 1943(3), 1944, 1955(3), 1962, 1966, 1971, 1976
Panama	1941, 1949, 1951, 1968, 1982, 1984, 1988, 1989
Şili	1924, 1925(2), 1927, 1931(2), 1932(4), 1973
Brezilya	1930, 1945, 1954, 1955, 1961, 1964, 1969, 2016
El Salvador	1931, 1944, 1948, 1960, 1961, 1979
Venezuela	1908, 1945, 1948, 1952, 1958, 2002
Haiti	1958, 1988(2), 1989, 1991, 2004
Nikaragua	1911, 1925, 1936, 1947
Kolombiya	1900, 1909, 1953, 1957
Meksika	1913, 1914, 1920
Uruguay	1942, 1973
Kosta Rika	1917, 1919
Küba	1933, 1952
Surinam	1980

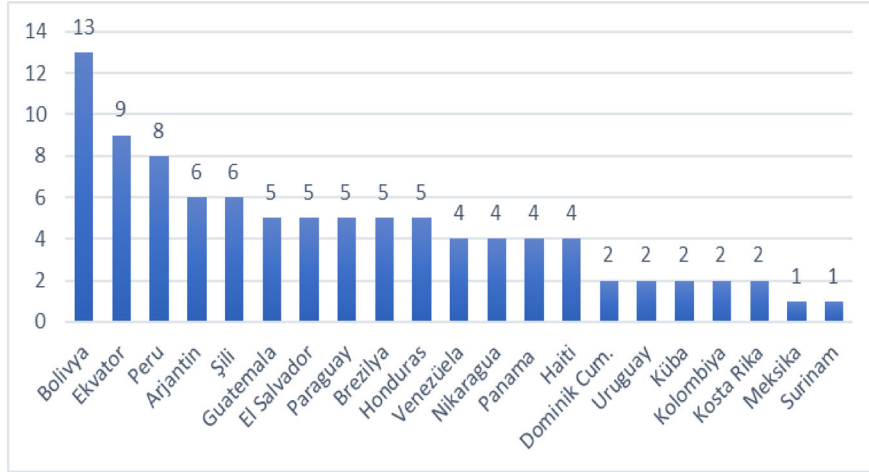
Not: Aynı yıl içerisinde birden fazla darbe olduysa darbe yılının yanında sayısı belirtilmiştir.

Kaynak: Yirminci yüzyıldaki darbelerin tarihleri Lehoucq ve Pérez-Liñán (2014) kaynağından alınarak yazar tarafından güncellenmiştir.

Dış tehdidin ve uluslararası savaşların olmadığı bir gerçeklik dolayısıyla Latin Amerika orduları kendilerini iç politikanın parçası olarak konumlandırmışlar ve iç müdahaleyi, darbe dahil, kendilerinin doğal hakkı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, dünyanın diğer ülkelerinden farklı olarak, Latin Amerika'daki ordular uluslararası güvenlik alanında ciddi roller alma

veya dış politikanın şekillenmesine aktif katkı yerine daha çok ülke içindeki düzeni ayakta tutmaya yoğunlaşmışlardır. Ülkelerinin kuruluşundan beri ulusal kimlik oluşumundaki rolleri dolayısıyla kendilerini ülkenin garantörüymüş gibi gören orduların yanında; Latin Amerika'daki en ilginç durum askerlerle alakalı bu algının siyasetçiler, iş dünyası ve hatta entelektüeller tarafından bile doğal olarak kabullenilmiş olmasıdır. Bu algıyla, yirminci yüzyılda hem sol hem sağ görüştekiler askerî darbe yapmış veya darbeye teşebbüs etmiştir. Ordu bir nevi ülkeyi doğrudan yönetmenin veya en azından yönetmek için onun zimmi desteğinin almanın çok önemli olduğu kilit bir kurum ve yapı haline gelmiştir. Latin Amerika'daki askerî darbeleri bu iç gelişmeleri dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Şekil 1. Latin Amerika'da Başarılı Olan Askerî Darbeler (1900-2020)

1.1. Yirminci Yüzyıl Darbeleri

Latin Amerika'da yirminci yüzyıl boyunca toplam 90 askerî darbe amacına ulaşmış ve başarılı olmuştur. Bunların dağılımı ülkeden ülkeye değişmekle beraber Bolivya (12), Ekvator (9), Peru (8), Şili (6) ve Arjantin (6) en çok darbe olan ülkelerdir. Darbelerin en az başarıya ulaştığı ülkeler ise Surinam (1) ve Meksika (1) olmuştur. Genel olarak bakıldığında zaman Latin Amerika'da darbelerin yirminci yüzyılda belirli dönemler sıklaştığı belirli dönemlerde ise nadiren olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sebebi dönemin küresel ve bölgesel siyasal şartlarıyla doğrudan alakalıdır. Bu çerçevede 1930-1950 arasında 30 darbe gerçekleşirken; 1960-1980 arasında ise 29 darbe ile askerler kıtadaki siyasete doğrudan müdahale etmiştir.

Darbe sayısından anlaşılacağı üzere, yirminci yüzyılın iki döneminde darbelerde artış gözlenmektedir. 1930-1950 arasında darbe sayısının artması 1929'da yaşanan Büyük Buhranın doğrudan etkisiyle ilişkilidir. Özellikle 1929 kriziyle yıkılan ekonomik ve sosyal düzenin korunması ve kısmen denetim altına alınması için bu dönemde askerî müdahaleler artmıştır². Darbelerin sayısının arttığı ikinci dönem olan 1960-1980 arası ise, doğrudan Küba devriminin etkisidir. Küba devrimi sonrası kıtada sol eğilimlerin artması ve özellikle devrimci hareketlerin hükümetleri tehdit etmesiyle beraber askerî müdahaleler artmıştır. Latin Amerika'da askerî darbelerin sıklığı yanında en etkin ve uzun süreli iktidarda kaldığı yıllar olarak 1960-1980 arası dönem özellikle vurgulanır. Bu dönem güvenlik ve iç düşman vurgusunun en yüksek olduğu ve bu söylem üzerinden askerlerin siyasete müdahil olduğu ve uzun yıllar siyaseti şekillendirdikleri dönemdir. 1990'lar ise kıtada askerî darbelerin etkisini kaybettiği yıllardır. Bunun temel sebebi 1980'lerle başlayan demokrasinin üçüncü dalgasının Doğu Avrupa ile beraber Latin Amerika'yı da etkilemesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yeni bir sürece girilmesidir. Ayrıca bu dönem, klasik anlamda askerî darbe mantığının bittiği bir sürece işaret eder.

Latin Amerika'da yirminci yüzyılda beş farklı şekilde kendisini gösteren askerî darbenin varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi, *klasik anlamda askerî darbe* olup bizatihi askerler tarafından yönetime el konulmasıdır. Doğrudan generaller tarafından liderlik edilen bu tür darbelerin sonucunda askerî cunta yönetimleri kurulmuştur. İkincisi, sivillerin öncülük ettiği *sivil darbe*dir. Genellikle bürokratlar, siyasal partiler ve liderleri tarafından organize edilen bu tür darbelerde askerler hiç gözükmemesine rağmen ya sessiz kalmışlar ya da zımnî destek vermişlerdir. Bu tür darbeler bugün için post-modern darbe olarak adlandırılmaktadır. Kıtada yaşanan üçüncü darbe türü, meclis üzerinden yapılan *asker-sivil darbesi*dir. Meclis tarafından yapılan soruşturmalar ve yasal süreçler üzerinden iktidarın devrilmesini amaçlayan bu tür darbelerde askerler fiili olarak destek vermektedirler veya sürece destek açıklaması yapmışlardır. Dördüncü ise, *devlet başkanlarının kendi kendilerine yaptığı darbeler*dir. Bu tür durumlarda genellikle devlet başkanları kurumsal düzeni yıkar, parlamentoyu fesheder ve bütün yetkileri kendi elinde toplar. Son bir darbe türü ise, *askerlerin kendi kendilerine darbe yaptığı darbeler*dir. Bu hallerde zaten askerlerin yönetiminde olan ülkede cunta yönetimi kendi gücünü daha da artırmak veya kendisinden sonra görevi devredeceği iktidarı belirlemek için siyasal sistemi yıkarak gücünü artırır ve kurumsal yapıyı kendi isteğine göre düzenler. Yirminci yüzyılda yaşanan toplam 90 başarılı darbeye bu açıdan bakıldığı zaman bunlardan 66 tanesi klasik askerî darbe, 7 tanesi sivil darbe, 8'i asker-sivil darbesi, 6 tanesi devlet

başkanının kendi kendisine yaptığı darbe, 3'ü ise askerlerin kendi kendisine yaptığı darbe olarak sınıflandırılabilir³.

Askerî darbeler sonucunda kurulan cunta yönetiminin ne kadar iktidarda kaldığı ülkedeki siyasi gidişat açısından belirleyicidir. Latin Amerika'da askerlerin iktidarda kalma sürelerine bakıldığı zaman, yirminci yüzyıldaki darbelerin %70'e yakınında iktidarda kalma süresi 1-3 yıl arasında değişirken geri kalan darbelerin çoğunluğunda askerlerin yönetimde kalma süresi 5 yıldan daha fazla olmuştur. Bu süreler dikkate alındığında ve askerlerin yönetimi devretmeleri sonrasında bile etkilerinin hemen azalmadığı düşünülünce Latin Amerika'da siyaset yirminci yüzyıl boyunca büyük oranda askerlerin etkisiyle şekillenmiştir.

Sonuçları açısından bakıldığında bu dönemdeki askerî darbelerin statükoyu koruma ve Latin Amerika'da Sovyet etkisinin yayılmasını önleme konusunda Küba örneği hariç, başarılı olduğu açıktır. Bu anlamda kıtada darbelere bir şekilde müdahil olmuş olan Amerika'nın çıkarları açısından darbelerin işe yaradığı ve 1960'lardan sonra hemen hemen her ülkede sol örgütlerin silahlı ve siyasi olarak örgütlenmiş olmalarına rağmen 2000'li yıllara kadar iktidara gelemedikleri görülmüştür. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın sert rüzgârlarının hissedildiği Latin Amerika kıtası net bir şekilde ABD yörüngesinde kalmış ve bunun için askerî darbeler en çok başvurulan enstrüman olmuştur.

1.2. Yirmi Birinci Yüzyıl Darbeleri

Latin Amerika yirmi birinci yüzyıla darbeler tarihini geride bırakan ve siyasal anlamda demokratikleşmenin derinleşebileceği algısıyla girmişti. Küresel sistemde yaşanan gevşeme ve ülkelerin Sovyetler Birliği ve ABD arasında tercih yapma zorunluluğunun kısmen ortadan kalkması, Latin Amerika'da yerel oluşumların iktidara gelmesinin önünü açtı. Fakat yine de 2000-2020 arası 3'ü başarısız 5'i başarılı 8 darbe yaşandı (bkz. Tablo 2).

Latin Amerika siyasetinde 1999-2015 arasındaki ana belirleyici etken sol hareketlerdi. Venezuela'da Hugo Chávez'in 1999'da iktidara gelmesiyle başlayan bu süreç kıtada Kolombiya ve Panama hariç, bütün ülkelerde sol iktidarların önünü açtı. 2015 sonrası ise sol siyaset alan kaybetmeye başlayınca, daha net bir ifadeyle yapısal anlamda başarısız olunca, sağ siyaset seçimle tekrar iktidara gelmeye başladı ve bu dönem sağın geri dönüşü olarak yorumlandı (Özkan, 2019). Fakat 2019 itibarıyla Latin Amerika siyaseti başka bir evreye girdi. Bu ne birçok kişinin Arjantin örneğine bakarak vurguladığı gibi sol siyasetin geri dönüşü; ne de bazılarının Ekvator örneğine bakarak

söylediği solun sağa dönüşümüdür. Latin Amerika’da “hibrit” bir siyasete alan açılıyor; bu dönemde klasik anlamda ne sol ne de sağ siyasete yer var. İlk defa sağ-sol siyaset arasında bir sarkaç gibi gidip gelen Latin Amerika siyasetinde bir üçüncü yola alan açılıyor. Bu hibrit dönem teknokrat eğilimli olabileceği gibi popülist eğilimli de olabilir, fakat klasik tanımlamayla sağ-sol söyleminin ötesinde yeni bir siyasi dile işarete ediyor. Bu üçüncü yol sol siyasetin dönüşmesinin ve kıtada Hugo Chávez usulü sert sol siyasetin başarısız olmasından çıkarılan bir ders olarak da okunabilir.

Siyasal anlamda rekabetin arttığı ve görüntüde demokratik süreçlerin işlediği yirmi birinci yüzyılın ilk 20 yılında 2002’de Venezuela ile başlayan yeni tür askerî darbeler; 2004’te Haiti, 2008 ve 2019’da Bolivya, 2009’da Honduras, 2010’da Ekvator, 2012’de Paraguay ve 2016’da Brezilya darbeleriyle devam etmiş ve klasik darbeden farklı olarak sivil-asker görünümü darbelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu darbeler ya da yeni-darbecilik (neo-golpizm) klasik darbe türünden önemli ölçüde farklıdır. Bu darbeler yirminci yüzyılda şahit olunanların ötesinde kendilerini geliştiren yeni özelliklere sahipler. Bu yeni fenomenin kavramsallaştırılmasını ve ana eğilimleri analiz etmek için 8 darbenin kısa bir incelemesini yapmakta fayda vardır.

Tablo 2. Yirmi Birinci Yüzyılda Kıtadaki Darbeler

Ülke	Tarih	Sonuç
Venezuela	13 Nisan 2002	Başarısız
Haiti	29 Şubat 2004	Başarılı
Bolivya	11 Eylül 2008	Başarısız
Honduras	28 Haziran 2009	Başarılı
Ekvator	30 Eylül 2010	Başarısız
Paraguay	22 Haziran 2012	Başarılı
Brezilya	31 Ağustos 2016	Başarılı
Bolivya	10 Kasım 2019	Başarılı

Yirmi birinci yüzyılın tüm darbeleri en temelde Latin Amerika’daki sol iktidarlara yöneliktir: Hugo Chávez, Evo Morales, Manuel Zelaya, Rafael Correa, Fernando Lugo ve Dilma Rousseff. Haiti, ülkede yaşanan türbülans nedeniyle özel bir duruma sahip olsa da, demokratik bir şekilde %91,69 oyla seçimi kazanan Jean-Bertrand Aristide’ye karşı askerî darbe yapıldı. Aristide kendisini daha çok ortanın sağında konumlandırırsa da Haiti’nin dönüşümünü ABD’nin kontrolü dışında yapmak istediği için iktidardan indirildi ve CIA

marifetiyle Afrika'ya sürgüne gönderildi. Uzun yıllar geçmesine rağmen Güney Afrika'dan ülkesine dönmesine izin verilmeyen Aristide tecrübesi özellikle Orta Amerika'da birçok ülke için ders niteliğinde olmuş olup Amerika'nın oradaki etkisini perçinlemiştir.

Latin Amerika'da sol hükümetlerin iktidarda uzun süre kalmaya başlaması ülke içindeki öfkeli düşmanları uyandırmış ve birleştirmiştir. İş dünyası, geleneksel oligarşiler, anti-komünizmin askerî kesimleri, siyasi sağ, kurumsal ve kontrol edilen medya ve şüphesiz emperyalizmin öğeleri kıtada sol partilerin iktidara gelmesiyle demokratik olarak elde edemediklerini askerî darbelerle tekrardan elde etmek istemişlerdir. Yirmi birinci yüzyılda kıtada yaşanan darbelerde bütün bu aktörlerin yer aldığı ve farklı şekillerde öne çıktığı net bir şekilde görülebilir.

2000'li yıllar boyunca ilginç bir şekilde yirminci yüzyılda olduğu gibi sol siyasetin önderlik ettiği tek bir darbe yoktur. Bunun temel sebebi, tüm sol siyasal partilerin demokrasiyi bir siyasi sistem ve seçimleri de iktidara gelebilecekleri bir araç olarak kabul etmiş olmalarıdır. Latin Amerika'daki en köklü sol örgüt olan Kolombiya'daki FARC (Özkan, 2018) bile 2016 yılında imzalanan barış anlaşmasıyla silah bırakmış ve aynı adla siyasal parti olarak yoluna devam etmektedir (Özkan, 2017; Zelan, 2016). Tarihsel olarak bakılırsa, Latin solunun bu yüzyılda darbe ile arasına mesafe koyması, sosyalizmi barışçıl bir yoldan inşa etme olasılığına güvenen ve 1970 yılında demokratik yollarla iktidara gelen ilk sol lider olan fakat 1973'te Augusto Pinochet darbesiyle devrilen Şili eski Devlet Başkanı Salvador Allende'nin ve partisi Şili Halk Birliği'nin tezlerinin bir devamı niteliğindedir.

2. Latin Amerika'da Neden Darbe Oluyor?

Latin Amerika'da neden bu kadar çok darbe oluyor sorusuna çeşitli dönemlerde farklı yanıtlar verilmiş ve izahatlar yapılmıştır (Dix, 1994; Lehoucq ve Pérez-Liñán, 2014; Pérez-Liñán ve Polga-Hecimovich, 2017). Bunlardan literatürde öne çıkan en temel üç ögeye değinmekte fayda var. Bunlardan ilki, darbelerin temel sebebinin kıtadaki orduların Amerika'nın güdümünde ve onun hizmetinde olduğunu öne sürenlerdir. Daha çok Marksistlerin dillendirdiği bu yaklaşıma göre Latin Amerika'da ordular emperyalizmin hizmetinde bir şekilde Pentagon'un güneydeki devamı olup, Washington tarafından programlanan, ulusal güvenlik doktrinini uygulamak için bir enstrümandan başka bir şey değildir. Bu argümana göre kıtadaki ordular var olan statükoyu korumak amacıyla daha çok ABD'nin emrinde herhangi bir şekilde sol devrimcilerden gelebilecek tehditleri bertaraf etmek

amacıyla hareket ederler ve darbeler devrimleri büyümeden frenlemek için yapılırlar (Victoriano Serrano, 2010).

İkinci bir yaklaşıma göre, Latin Amerika'daki ordular Washington ile yakın bir iş birliği içerisinde olan yerel elitlerin çıkarlarını herhangi bir istikrarsızlık tehlikesine karşı koruyan ve kollayan; gerektiğinde elitler aleyhine gelişen istikrarsızlık durumlarında devreye girerek durumu yatıştıran, tansiyonu düşüren bir aktördür (Horowitz, 1969). Bu anlamda kıtadaki 'burjuvazinin askerî kolu' olarak adlandırılan ordular elitlerin devletteki varlığını sağlayan ve normal durumlarda devletteki etkinliklerini kaybedebilecekken darbeler sayesinde normal ve yasal yollardan siyasal etkilerini ve ayrıcalıklarını devam ettiren kurumlardır.

Bu iki bakış açısı doğruluk payı içermesine rağmen indirgemeci yaklaşımlar olup orduların bir pilot gibi görmekte ve kurum-İçi ve kurumlar-arası sorunları, kişilerin rolünü ve aynı kampa ait olsalar bile çeşitli çıkar çatışmalarını görmezden gelmeleri dolayısıyla eleştirilmektedir (Martínez ve Filgueira, 1993). Ayrıca yapılan araştırmalara göre Latin Amerika'daki ordularda görev yapan askerlerin çoğu aynı yerlerde eğitim almasına rağmen darbe konusunda farklı düşünebilmektedirler (Kruijt ve Koonings, 2002).

2.1. Latin Amerika'da Ordunun Rolü ve Algısı

Latin Amerika'da ordunun darbe eğilimini açıklamaya çalışan üçüncü yaklaşım, askerlerin sömürgecilik sonrasındaki kimlik oluşturmadaki tarihi rolü ve kendileri hakkındaki algılarının bu eğilimi artırdığıdır. Buna göre sömürgecilik döneminden gelen bir kültürün devamı olan bu durum, ordunun doğal olarak devletin sahibi ve koruyucusu rolünü kendisinde görmesine yol açmıştır. Ordunun kriz dönemlerinde statükonun koruyucusu olarak demokrasiyi korumak için bazen geçici bir süreyle onu ortadan kaldırması bir zıtlık değildir (Goodman, Forman ve Roade, 1990:143-155), çünkü ordu hem modernleşme süreçlerine liderlik eder hem de ekonomik ve siyasal dönüşümlerin yıkıcı olmaması konusunda çok hassastır. Ortadoğu'daki birçok orduda da gördüğümüz bu tür algı ve ben-idraki askerlerin anayasanın koruyucusu ve devletin bekası için kendilerinin vazgeçilmez olduğu varsayımına yol açmaktadır (Kruijt, 2012). Bu durumda darbeler ordu için kötü bir şeyden öte bir gereklilik ve hatta kendilerince anayasal bir görevdir.

Bu algıyı besleyen bir diğer durum orduların ekonomi içerisindeki rolüdür. Latin Amerika tecrübesine bakıldığı zaman ekonomik anlamda kilit rol oynayan ordular darbe sonrasında etkisini ve gücünü devam ettirmek konusunda en çok sorun çıkaranlardır. Orduların kıtada sistemin en kilit ögesi

olduklarına dair algılarını en çok etkileyen öğelerden birisi kendilerinin ayrıca bir ekonomik aktör olmalarıdır. Özellikle savunma endüstrisini çoğu ülkede doğrudan askerlerin yönetmesi ve satın almalarındaki rolleri ekonomik aktörlüklerini derinleştirmiştir. Ayrıca Latin Amerika'daki ordular başka alanlarda da ciddi bir aktör olarak ekonomide yer almışlardır. Dolayısıyla ordular Brezilya ve Arjantin'de petrol ve demir-çelik sektöründe; Ekvator'da iş yatırımlarında, Küba'da turizm ve tarım sektöründe; Honduras'ta altyapı ve kamu şirketlerinde, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua'da finans ve inşaat sektöründe ciddi şekilde etkili olmuşlar ve ülke ekonomisinde kilit rol oynamışlardır (Mani, 2011). Bazı araştırmacılara göre Latin Amerika tecrübesinde askerîyenin ekonomideki rolü demokrasiye dönülmesinde ve askerler üzerinde sivil idarenin inşa edilmesinde en temel engellerden birisidir (Stephan, 1988:97). Kimileri ise işi daha ileri götürüp ordunun ekonomik alanda bulunmasını demokratik sivil iradenin kurulması için ölümcül bir engel olduğunu öne sürmektedirler (Cruz ve Diamint, 1998).

Bütün bu yaklaşımlar neden darbe olur sorusunun belirli parçalarını açıklarken makro açıdan bakılınca kıtadaki en temelde darbelerin üç farklı ögenin birleşmesiyle olduğu birçok vakada görülmüştür: Ülkedeki yüksek yoğunluklu sosyo-politik istikrarsızlık ve kurumsal çöküş; ordunun siyasal alana girmeye istekliliği ve son olarak ABD'nin doğrudan ve dolaylı desteği. Bu üç öğeye vurgu yapmanın sebebi bunlardan bir tanesinin darbe için yetersiz olduğu veya eksikliği durumunda darbenin başarısız olduğudur.

2.2. Ordunun Politikleşmesi ve Siyasal İstikrarsızlık

Latin Amerika'da ülkelerin siyasal olarak istikrarsızlığı özellikle Soğuk Savaş döneminde farklı ideolojilerin etkisiyle keskinleşmiş ve özellikle sol hareketlerin yükselişi ülke içinde sistem için bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında siyasal istikrar açısından Latin Amerika ülkelerinin ne geçmişte ne de bugün başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Gelir dağılımı adaletsizliği ve diğer sosyo-ekonomik sorunlarla boğuşan kıtada yapısal olarak devlet-toplum ilişkilerinin yeniden kurulmadığı ve devletin rolünün yeniden tanımlanmadığı ülkelerin istikrarı pamuk ipliğine bağlıdır. Bu durum ne zaman körüklenirse darbeler için ortamı sağlamak daha kolay olmuştur. Kıtadaki orduların siyasal alana girme istekliliği Soğuk Savaş döneminde neredeyse zirve yapmıştır. Bunun en temel sebebi askerîyenin politikleşmesidir. Geçmişten gelen kendilerine atfettikleri rol Soğuk Savaş döneminde 'vatani komünizm tehlikesinden kurtarmak' gibi kendilerince kutsal bir amaçla birleşince askerlerin siyaseten taraf olmaları hiç de zor olmamıştır (Kruijt, 2012). Bu rolü kendilerine biçmelerindeki en temel sebeplerden birisi de yüksek rütbeli subayların çoğunluğunun Amerika'da

eğitim almalarıdır. 1962'ye kadar Karayipler Askerî Okulu'nda (Army Caribbean School) eğitilen Latin Amerikalı askerler daha sonra bu okulun yerine yeniden kurulan Birleşik Devletler Amerikalı Askerî Okulu'nda (United States Army School of Americas) eğitim almaya devam ettiler. Soğuk Savaş döneminde özellikle iç güvenlik merkezli ve istikrarı bozucu tehlikelere yönelik eğitilen Latin Amerikalı üst düzey komutanlar doğal olarak kendi ülkelerinde siyaseten tarafsızlıklarını bırakıp tamamen bir aktör haline geldiler. İşte bu sebeple siyasal anlamda herhangi bir gelişme olduğu zaman ne sessiz oldular ne de pasif kaldılar. Bu eğitimler sonrası kıtadaki orduların kurumsal olarak daha profesyonelleşmesi, teknik kapasitelerinin ve kurumsal organizasyon yapılarının artması, Amerika'dan alınan lojistik destek ve teknolojik silahlar, onları gerektiğinde siyasette rol alabilecek ve ülkeyi yönetebileceklerine dair güveni kendilerinde görmelerini sağlamıştır. Bu çerçevede 1950-1975 arası Latin Amerika ordularından yaklaşık 71.651 kişinin Amerikan okullarında eğitim almış olması sürpriz değildir (Fitch, 1989). Artık siyasal bir aktör konumuna gelen Latin Amerika orduları var olan ülke içi elitlerle de ilişkilerini geliştirerek her geçen gün kurumsal ve toplumsal etkinliğini artırmıştır. Latin Amerika ordularının siyasal etkinlikleri bugün çoğu ülkede görünmez el olarak etkisini devam ettirmektedir.

2.3. ABD ve Darbeler

Latin Amerika'da neden darbe oluyor sorusu elbette Amerika Birleşik Devletleri'nin kıtadaki etkisi ve oraya yönelik politikası dikkate alınmadan anlaşılabilir. Latin Amerika, ABD dış politikasında bir tür arka bahçe olarak görülür ve kıtaya dışarıdan gelebilecek her türlü yabancı etki doğrudan ABD çıkarlarına bir tehdit olarak değerlendirilir. 1962 Küba Krizi'ndeki gibi aleni olmasa da kıtadaki siyasal-sosyal gelişmelerden askerî müdahalelere kadar bütün yaşananları Amerika'nın çıkarı, desteği ve doğrudan dahlini göz ardı ederek açıklamak eksik kalır.

Soğuk Savaş döneminden beri ABD dış politikası açısından en kilit bölgelerden birisi Latin Amerika'dır. Washington, bölgeye yönelik olarak İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar iki döneme ayrılabilir bir politika takip etmiştir. Birincisi 1950'den 1985'e kadar olan dönem, Küba devrimiyle kıtada etkisini artıran Komünizm dalgasını her ne pahasına olursa olsun durdurmayı. Kendisine bir tür modernleştirici rolü de biçen ABD için Latin Amerika'da istikrarın kendi lehine korunması kıtadaki askerî ve ekonomik çıkarları açısından çok önemliydi (Domínguez, 2007). 1960-1980 arasında kıtada çok sayıda askerî darbe olması ve askerî yönetimlerin iktidarda uzun süre kalması doğrudan Amerika'nın bölgeye yönelik politikalarının bir parçasıdır. Yukarıda açıklanan iç sebeplerin de etkisi olmasına rağmen ABD;

özellikle CIA, kalkınma ajansı (önce AID şimdi USAID) ve diğer kurumlarıyla kıtadaki siyaseti şekillendirmek için çok ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Bu çerçevede özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD, fiili olarak kendi çıkarlarına hizmet eden her türlü hükümeti meşruiyetine bakmaksızın kıtada desteklemiştir. Amerikan başkanları kıtada destek verdiği yönetimlerden en temelde iki şeyi talep etmiştir: ABD'nin kıtadaki etkisinin siyasal ve ekonomik olarak devam etmesi ve komünizmin yayılmasına karşı kurulmuş olan statükonun korunması. Bu politikanın temelleri John F. Kennedy (1961-1963) zamanında atılmış ve Lyndon B. Johnson (1963-1969), Richard Nixon (1969-1974), Gerald Ford (1973-1977), Jimmy Carter (1977-1981) ve Ronald Reagan'ın 1981-1985 arasındaki birinci döneminde aynen devam etmiştir (Daza, 2019).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren demokratikleşme dalgasının Latin Amerika'yı etkilemesiyle beraber ABD hem kıtadaki etkisi açısından hem de askerî darbeler açısından yeni bir politika takip etmeye başlamıştır (Fitch, 1993). Önceki dönemde olduğu gibi açıkça askerî darbeleri desteklemeyen ABD, daha çok zorlayıcı diplomasi, ekonomik iş birliği, kalkınma yardımı ve diğer yöntemlerle kıtadaki etkisini sürdürmüş, orduların rolünü ikincil plana koymuştur. Bu dönemde ayrıca komünizm tehlikesinin uyuşturucu ticaretiyle değişmesi politikaları yeniden şekillendirmiştir (Lowenthal, 2007). 1990'larla beraber Latin Amerika'dan ABD'ye gelen uyuşturucunun artması ve bunun önlenmesinin bir tür ulusal sorun olarak görülmeye başlanması, Washington'un nokta atışı politikalar takip etmesine yol açmıştır. Latin Amerika'daki orduların rolünün değişmesine ve uyuşturucu ile mücadelede kendilerini ön safhaya yerleştirmelerine yol açan bu yeni durum, ABD ile Latin Amerika orduları arasında yeni düzlemde bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Askerî eğitimlerini uyuşturucu ile mücadele zemininde devam ettiren ABD özellikle 2010 sonrası yeni bir politikaya geçmiş ve artık bazı Latin Amerika ülkelerinin askerlerine kendisi doğrudan eğitim vermek yerine üçüncü ülkeler tarafından onların eğitilmesine yönelmiştir. Bu politikada özellikle 2000 sonrası kıtada yayılan sol iktidarların ABD ile doğrudan ilişkilere şüpheyle yaklaşması ve ABD'nin daha çok arka planda yer almak istemesidir. Bu çerçevede en büyük eğitimi Kolombiya ordusu diğer kıtadaki ülkelerin üst düzey yöneticilerine doğrudan vermekte ve bu programın finansmanını ise ABD sağlamaktadır (Tickner, 2014). İşin özü, içeriği ve formatı değişse bile Washington kıtadaki askerî bağlarını bugün bile halen devam ettirmekte ve gerektiğinde siyasal aktör olarak onları yanında tutma politikasını daha yumuşak bir tonda devam ettirmektedir.

Elbette burada kıtaya makro perspektiften bakılınca bazı ülkelerde çok sayıda askerî darbe olurken Kolombiya ve Meksika gibi bazı ülkelerde neden darbe olmuyor sorusu gündeme gelebilir. Ülkedeki siyasal istikrarsızlık çok uzun yıllar sürmesine rağmen Kolombiya'da askerlerin siyasete doğrudan müdahalesi olmamıştır (Özkan, 2017). Bunun sebebi ordunun kurumsal yapı içerisindeki göreceli olarak otonom konumudur. Organizasyon ve finansal açıdan göreceli olarak özgür ve otonom bir şekilde hareket edebilen Kolombiya ordusu ile diğer devlet kurumları arasında bir tür zimmi bir anlaşma olup hiçbiri diğerinin alanına girmemektedir. Dolayısıyla siyasal etkisini gerektiğinde dolaylı yollarla gösteren ordunun darbe ile doğrudan ülke yönetimine el koyma ihtiyacı olmamıştır. Kolombiya, Latin Amerika'da sol siyasetin iktidara gelmediği ülkelerden biri olmasına rağmen sol eğilimli bir siyasetçinin ülkede Cumhurbaşkanı olması ihtimali gün geçtikçe artmaktadır. ABD'nin kıtadaki en yakın dostu olan ve toplumsal kutuplaşmanın sertleştiği ve ideolojikleştiği Kolombiya'da ileriki yıllarda solcu bir adayın seçimleri kazanması durumunda ordunun nasıl bir tavır takınacağını şimdiden kestirmek zordur. Bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda darbe dahil farklı yollarla siyasal bir mücadelede ordunun daha fazla öne çıktığı durumlar görülebilir. Meksika'da darbelerin azlığı ise neredeyse yirminci yüzyıl boyunca ülkeyi tek başına yöneten dominant bir partinin varlığıyla izah edilebilir.

Askerî darbelerin etkilerinin günümüze uzanan boyutlarına bakıldığı zaman askerî yönetimden demokratik yönetime geçilmeden önceki cunta yönetimi tarafından işlenen sistematik insan hakları ihlalleri halen tartışılmaktadır (Sutil, 1997). Brezilya'da düzenlenen bir yasayla demokrasiye geçişten yıllar sonrasında bile askerî yönetimin yaptığı uygulamalar sorgulanmamış ve dokunulmamıştır. Diğer ülkelerde üst düzey yargılamalar olmuş ve bu durum sosyal anlamda toplumsal bölünmeleri yeniden tetiklemiştir. Peru'da 1990-2000 arasında cumhurbaşkanlığı yapan ve insan hakları ihlalinin cezaevinde olan Alberto Fujimori; Şili'yi 1973-1990 arası demir yumrukla yöneten darbeci Augusto Pinochet; Paraguay'da 1972-1976 yıllarında cunta döneminde dışişleri bakanlığı yapan ve 2017 yılında Roma'daki yargılama sonrası ömür boyu hapis cezasına çarptırılan Juan Carlos Blanco Estrade ve Guatemala'da 1982-1983 yılında Cumhurbaşkanlığı yapan Jose Efraim Rios Montt askerî yönetimlerle iktidara gelen ve sonrasında yargılanan en önemli figürlerdendir.

3. Darbe(ci)lerin Dönüşümü: Yeni Darbe Modeli Üzerine Notlar

Yirmi birinci yüzyılda kıtadaki oligarşik kesimler sadece post-modern darbelere sponsor olmakla kalmayıp aynı zamanda kendileri için son derece

başarılı olan iki mekanizmanın kullanımını da teşvik ettiler. Birincisi, sol hükümetlere hizmet eden veya onlarla özdeşleşenleri yasal görünüme sahip olarak takip etmek için kullanılan hukuk sistemi, ikincisi ise sol iktidarlara mücadelede öncü rol alan ve daha çok iş dünyası başta olmak üzere eski oligarşiden seçkinlerin, zenginlerin çıkarlarını savunan medyanın en etkili bir şekilde kullanılması. Bunlara bir de kıtadaki sol iktidarlara yönelik algıyı şekillendirmek için sosyal medya ve troller eklenmiştir. Bu öğelerin hepsi 2010 sonrasında Brezilya'da Inácio Lula da Silva, Dilma Roussef ve İşçi Partisi'ne karşı, ama aynı zamanda Bolivya'da Evo Morales'e ve MAS-Sosyalizme Hareket'ine karşı açıkça kullanılmıştır.

Yeni darbelerin dört temel özelliğinin öne çıktığını belirtmek gerekir. Bunlardan ilki, hukuki yöntemlerin kullanılması ve yargının dahli. Özellikle Brezilya'da 2016 yılında yaşanan post-modern darbede gördüğümüz bu yöntem hukuk eliyle eski Devlet Başkanı Lula'nın siyaseten yasaklanmasına yönelik kullanıldı. Başlangıcı 2014 yılına dayanan Petrobas soruşturması kapsamında aralarında şirketin üst düzey yöneticileri, eski milletvekilleri ve iş adamlarının da bulunduğu 100'den fazla kişinin gözaltına alındığı soruşturmalarda doğrudan dahli olmamasına rağmen Lula'yı dahil etmiş ve siyaseten yasak getirilmişti. Bütün bunların sorunlu olduğu ve sahte delil üretildiği daha sonra ortaya çıksa da istenilen amaca bir tür hukuk darbesiyle ulaşılmış ve Lula 2018 seçimlerinde aday yapılmamıştı. Asıl amaç Brezilya'nın Lula önderliğinde 2002-2010 arası Latin Amerika'da Batı-dışı ve Batıya alternatif bir siyasal-sosyal politikanın öncülüğünü yapması ve bütün ülke içindeki medya ve diğer grupların karşı olmalarına rağmen, büyük oranda da iktidarda başarılı olmasıydı.

Yirmi birinci yüzyılda Latin Amerika darbelerinde öne çıkan ikinci nokta, profesyonel propaganda üzerinden çok ciddi bir algı oluşturulmasıdır. Özellikle sosyal medya üzerinden kıtadaki sol iktidarların yolsuzluk yaptığı vurgusu üzerinden onların kredibilitelerine helal getirilmiş ve halk tabanındaki meşruiyeti sorgulanmıştır. Bolivya, Brezilya, Venezuela ve diğer ülkelerdeki darbelerde bu konu on plana çıkarılmıştır. Latin Amerika'da çoğu ülkede İspanyolca konuşulduğu için algı oluşturmak çok daha kolaydır. Herhangi bir ülkedeki bir durumu hemen kıta genelinde algı için kullanmak tahmin edilenden daha başarılı olmakta ve kıtada herkes bir iktidarın yaptığı hatayı ideolojik olarak aynı kampta olduğu diğer ülke için malzeme olarak kullanmaktadır. Örneğin bugün Venezuela'da yaşanan sürecin Latin soluna verdiği zarar o kadar büyüktür ki Latin Amerika'daki sol hareketler kendilerinin Venezuela Devlet Başkanı Nicolas Maduro ile anılmasını

istememektedir (Iber, 2020). Hatta Venezuela içerisindeki Komünist Partisi bile Maduro ile arasına mesafe koymaktadır (Heredia, 2021).

Sivil toplumun rolünün artmış olması demokratik gelişme açısından önemli olmasına rağmen bu durum yeni darbelerde negatif bir şekilde kullanılmaktadır. Üçüncü nokta olarak öne çıkan bu durum; özellikle sivil toplum örgütlerinin protestolar düzenlemesine, açıkça darbe çağrısı yapmasına ve kamuoyu baskısı oluşturarak iktidarı gayri meşru yollarla indirmesine zemin hazırlamaktadır. Demokratik bir zeminde kendisini meşrulaştıran sivil toplumun hukuk dışı darbelere öncülük etmiş olması başlı başına bir ironidir. Muhtemelen önümüzdeki dönemde bu konu daha fazla tartışılacaktır.

Kıtadaki modern darbelerde öne çıkan dördüncü nokta, her şeye rağmen demokratik bir görüntü verme gayretidir. Yeni darbelerde askerler doğrudan yönetimi devralmadığı için sivil görünümlü yeni aktörler ön plana çıkmaktadır. Bu durum söylemsel olarak demokratik bir hava verme çabasıdır başka bir şey değildir. 2018’de Brezilya’da Dilma Rousseff’in görevden alınması sonrası göreve gelen Michel Temer veya 2019 darbesi sonrası Bolivya’da göreve gelen Jeanine Anez bu yaklaşımın ürünü olarak görev yapmışlardır. Dolayısıyla özde değil görüntüde demokratik hava vermek yeni darbelerin en önemli özelliklerinden birisi olup, bu durum ilgili darbeye yönelik uluslararası desteği kolaylaştırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yirmi birinci yüzyılda Latin Amerika’da sivil-asker ilişkileri göreceli olarak dinginleşmişti. Son 20 yıldır siyasal alanda siviller daha etkin olmasına rağmen, bu durum pratikte sivillerin askerler üzerinde denetim kurmasıyla sonuçlanmadı. Ülkelerdeki ideolojik kutuplaşmaların artması, muhtemel bir ABD-Çin rekabetinin kıtadaki yansımaları Latin Amerika’yı ordunun rolü açısından tekrardan Soğuk Savaş dönemine götürür mü bilinmez ama iletişim çağıyla beraber manipülasyonların arttığı ve her türü yalan bilginin kolayca yayıldığı bir dönemde hem darbe yapmak hem de darbeye karşı çıkmak kolay görünmektedir. Latin Amerika halkları hem siyasal kutuplaşmalardan hem de kurumların yetersizliklerinden yorulmuş durumdadır. Sağ, sol, liberal ve askerî bütün siyasal alternatifler kıtada öyle veya böyle iktidara geldi. Muhtemelen Latin Amerika bundan sonra sağ ve sol popülist liderlere daha çok alan açacaktır. Brezilya’da Jair Bolsonaro örneğinde olduğu gibi Trumpvari politik figürler askerler ve elitlerden destek alarak ikili bir söylemle siyaseti şekillendirebilirler.

Latin Amerika'da dış güçlerin de etkisiyle elitlerin darbeye her zaman sıcak baktığı yirmi birinci yüzyıldaki darbelere bakılarak söylenebilir. 2020 itibarıyla Latin solunda kıtada 10-15 yıl kadar öncesi gibi tehlikeli görülmemektedir fakat her şeye rağmen Latin Amerika tarihinde sol siyaseti iktidara taşıyan süreçler ilerlediğinde, onları tasfiye etmeye istekli güçler de hızlanmaktadır. Her türlü darbenin gerçekleştiği bu kıtada yeni dönemde siyasal rekabeti yasal alanda tutma ve demokrasiyi korumanın yolu ülkedeki tüm sivil grupların kışla ile aralarına mesafe koymasından geçmektedir. Diğer bir deyişle, kıtada siyasi yelpazenin her yerinden politikacılar, hiçbir koşulda bir darbe arayışında olmayacakları veya bir darbeyi desteklemeyecekleri konusunda hemfikir olmalıdır. Sivil müttefikler olmadan, ordular genellikle nadiren müdahale ederler. Latin Amerika yeni dönemde yüksek kutuplaşma ve huzursuzluk dönemine girerken, bu noktalar özellikle önemlidir.

Uluslararası topluma da önemli sorumluluklar düşmektedir. Kıta dışındaki devletler, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki çatışmalarda taraf olur, demokrasiyi savunmak yerine çıkar ilişkisi kurulan müttefiklerini destekleyen darbeleri hoş görürlerse; bu durum Latin Amerika'ya iç çatışmaları, şiddeti ve istikrarsızlığı geri getirecektir. Sonuç olarak, Latin Amerika'da darbe hikayelerini sonlandırmak, iç ve dış dengelerin yeniden kurulduğu, herkesin toplum iradesine saygı duyduğu ve dış güçlerin yerel dinamiklerin tercihlerini dikkate aldığı bir yaklaşımla mümkündür. Bu süreci kısa sürede Latin Amerika'da beklemek en yalın ifadeyle bir hayaldir.

Kaynakça

- Cruz, C. ve Diamint, R. C. (1998). The New Military Autonomy in Latin America. *Journal of Democracy*, 9(4), 115-27.
- Daza, J. D. (2019). Los Golpes Militares Revisitados Sudamérica Período 1960-1980. *Memorias: Revista Digital de Historia y Arqueología desde el Caribe Colombiano*, 15(39), 61-89.
- Dix, R. H. (1994). Military Coups and Military Rule in Latin America. *Armed Forces & Society*, 20(3), 439-456.
- Domínguez, J. (2007). Las Relaciones Contemporáneas Estados Unidos-América Latina: Entre Ideología y Pragmatismo. *Foreign affairs: Latinoamérica*, 7(4), 3-10.
- Fitch, J. S. (1989). Military Professionalism, National Security and Democracy: Lessons from the Latin American Experience. *Pacific Focus*, IV (2), 99-147.
- Fitch, J. S. (1993). The Decline of US Military Influence in Latin America. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 35(2), 1-49.
- Goodman L. W., Forman, J. M. ve Roade, J. R. (Ed.). (1990). *Los Militares y la Democracia: El Futuro de las Relaciones Cívico-Militares en América Latina*. Montevideo: Peitho.
- Heredía, O. V. (2021, Mart). ¿Por qué el Partido Comunista de Venezuela se aleja de Maduro? *Nueva Sociedad*, <https://nuso.org/articulo/el-partido-comunista-de-venezuela-nicolas-maduro/> (Erişim Tarihi: 10.04.2021).
- Horowitz, I. L. (1969). El militarismo en América Latina. *Ciencias Políticas*, 45-46 (1), 133-178.
- Iber, P. (2020, 7 Şubat). The Ongoing Crisis in Venezuela: A Forum. *Dissent*. https://www.dissentmagazine.org/online_articles/ongoing-crisis-venezuela-maduro-guaido (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Kruijt, D. (2012). Las Fuerzas Armadas en América Latina: Antes y Hoy. *Ciencia Política*, 7(14), 94-112.
- Kruijt, D. ve Koonings, K. (2002). Fuerzas Armadas y política en América Latina: perspectivas futuras. *Iberoamericana*, 2(8), 7-22.
- Lehoucq F. ve Pérez-Liñán A. (2014). Breaking out of the coup trap: Political competition and military coups in Latin America. *Comparative Political Studies*, 47(8), 1105-1129.
- Lowenthal, A. F. (2007). Estados Unidos y América Latina a Inicios del Siglo XXI. *Foreign Affairs en Español*, 7(1), 156-173.

- Mani, K. (2011). Militares Empresarios: Approaches to Studying the Military as an Economic Actor. *Bulletin of Latin American Research*, 30(2), 183–97.
- Martínez, I. C. ve Filgueira, F. (1993). La intervención de las fuerzas armadas en la política latinoamericana. *Revista de Estudios Políticos*, (80), 297-312.
- Özkan, M. (2017, 19 Temmuz). Kolombiya’da Şimdi Ne Olacak? *Gerçek Hayat*. <http://www.gercek hayat.com.tr/latin-amerika-gunlugu/kolombiyada-simdi-ne-olacak/> (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Özkan, M. (2017, 29 Mart). Kolombiya’da Sivil-Asker İlişkileri. *Gerçek Hayat*. <http://www.gercek hayat.com.tr/latin-amerika-gunlugu/kolombiyada-sivil-asker-iliskileri/> (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Özkan, M. (2018). Shaping Peace Processes: A Comparison between Turkey and Colombia. *Turkish Policy Quarterly*, 16(4), 87–99.
- Özkan, M. (2019, 5 Kasım). *Latin Amerika Siyaseti Nereye Gidiyor?* AA Görüş. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/latin-amerika-siyaseti-nereye-gidiyor/1636092> (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Pérez-Liñán A. ve Polga-Hecimovich, J. (2017). Explaining military coups and impeachments in Latin America. *Democratization*, 24(5), 839-858.
- Stephan, A. (Ed). (1988). *Rethinking Military Politics: Brazil and the Southern Cone*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Sutil, J. C. (1997). ‘No Victorious Army Has Ever Been Prosecuted’: The Unsettled Story of Transitional Justice in Chile. A. James McAdams (Ed.), *Transitional Justice and the Rule of Law in New Democracies* (s.123-154). Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Tickner, A. B. (2014). Colombia, the United States, and Security Cooperation by Proxy. Washington DC: WOLA Report. https://www.wola.org/wp-content/uploads/2014/03/140318_Colombia_US_Security_Cooperation.pdf (Erişim Tarihi: 29.01.2021).
- Velador O. H. M. ve Ibarra, C. A. F. (2019). Golpismo y neogolpismo en América Latina. Violencia y conflicto político en el siglo veintiuno. *Iberoamérica Social: Revista-red de Estudios Sociales*, Özel Sayı No 3, 101-103.
- Victoriano Serrano, F. (2010). Estado, golpes de Estado y militarización en América Latina: una reflexión histórico política. *Argumentos* (México, DF), 23(64), 175-193.

Mehmet Özkan

Vuskovic Bravo, P. (1990). *La crisis en América Latina: Un desafío continental*. México: Editores Siglo Veintiuno- Editorial de la Universidad de las Naciones Unidas.

Zelan, M. (2016, 13 Ekim). Türkiye ve Kolombiya, Çözüm Süreci ve Barış Süreci, PKK ve FARC arasındaki farklar. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/muratzelan/turkiye-ve-kolombiya-cozum-sureci-ve-baris-sureci-pkk-ve-farc-arasindaki-farklar-2033447> (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

¹ Afrika'daki ülkelerin çoğu bağımsızlığını yirminci yüzyılın ikinci yarısında kazanmış olmasına rağmen 1900-2020 arası kıtada yazarın hesaplamalarına göre yaklaşık 120 askeri darbe kayda geçmiştir.

² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Vuskovic Bravo (1990).

³ Bu tanımlamanın detayları ve sınıflandırma için bkz. Velador ve Ibarra (2019).